

مدرسه علمیه شهید مطهری (ره) خواهران تنکابن

جزوه طرح نامه نویسی

سرکار خانم ام البنین صیدانلو

فهرست مطالب

گام‌های تحقیق	۱
شناخت اصطلاحات	۱
طراحی پژوهشی	۴
طرح تفصیلی	۴
۱. تبیین مسئله:	۴
۲. ضرورت تحقیق:	۵
۳. پیشینه تحقیق	۶
تعریف پیشینه	۶
انقسام پیشینه	۶
۱. پیشینه پیدایی موضوع یا مسئله	۶
۲. پیشینه پژوهشی مسئله	۶
انواع پیشینه پژوهشی:	۷
اهداف پیشینه:	۷
مراحل پیشینه	۸
۴. اهداف تحقیق	۹
۵. فرضیه تحقیق	۱۰
۶. طراحی سوال اصلی:	۱۰
۷. طراحی سوالات فرعی:	۱۱
۸. فهرست مطالب:	۱۲
۹. فهرست منابع	۱۴
الف. کتاب	۱۴
ب. مقاله	۱۵
ج. منابع اینترنتی	۱۵
منابع و مآخذ:	۱۶

گام‌های تحقیق

۱. موضوع‌شناسی

۲. منبع‌یابی

۳. طرح تحقیق

تعریف طرح تحقیق: راهنما و نقشه پیشنهادی اولیه برای پیش‌بینی فرایند و اهداف تحقیق. این نقشه پیشنهادی، سیر کار را مشخص می‌کند.

اهمیت طرح تحقیق: نخستین گام برای ورود به عرصه پژوهش مهندسی تحقیق و برنامه‌ریزی برای محقق از آغاز تا پایان پژوهش.

فواید طرح تحقیق: کمک به نویسنده و مدیریت کمی و کیفی پژوهش، تشخیص کمبودها و کاستی‌های تحقیق و رفع آنها.

قبل از ورود به گزینه‌های طرح تحقیق لازم است تا با برخی از اصطلاحات آشنا شوید.

شناخت اصطلاحات

موضوع: اسامی هر آنچه به صورت محسوس یا نامحسوس در اطراف ما وجود دارند موضوع است و این کلمات، به خاطر ابهام و اطلاق و گستردگی‌شان نمی‌توانند عنوان مناسبی برای مقالات و پایان‌نامه‌ها قرار گیرند؛ مانند قلم، مصدر، ایمان، ولایت فقیه مشکل: به یک موقعیت نامعین که ابعاد زیادی دارد و یک نگرانی مبهمی ایجاد می‌کند مشکل گفته می‌شود؛ مثلاً خاموش شدن ناگهانی خودروی ما در بیابان، که در نگاه اولیه و قبل از بررسی مؤثر، هنوز دلیل خاصی برای آن پیدا نکردیم. مشکل ممکن است بعد از دقت کافی، به «مسئله» تبدیل شود. حرکت از مشکل به مسئله، حرکت از جهل زیاد به سوی علم نسبی است مسئله: یک دغدغه روانی مشخص که از واقعیات و معلومات قبلی ما حاصل می‌شود. چیزهایی که مسئله‌ساز هستند ممکن است عبارت

باشند از: خلأ در معلومات قبلی، احساس تناقض در معلومات، احساس نقص و نیاز در انسان، مواجهه با یک امر غیرعادی یا امر غیرقابل انتظار، رسیدن به یک حیرت و سرگشتگی در باره یک امر و...

معرفی ماهیت مسئله از نکات ظریف در روش تحقیق است و مسئله‌یابی مهمترین گامی است که در فرایند تحقیق می‌توان تصور کرد از کنار هم قراردادن معلوماتی که در یک حیطه خاصی از علوم داریم گاهی به یک سؤالی می‌رسیم که این معلومات قبلی توان پاسخ به آن را ندارند در این صورت ما به «مسئله» برخورد کردیم. این نوع سؤالات را «سؤال پژوهشی» می‌نامیم. جواب سؤال پژوهشی معمولاً به صورت آماده در منابع، قابل دسترسی نیست؛ بلکه نیاز به یک فرایند پژوهشی دارد و با عمل آموزش و یادگیری رفع نمی‌شود. مولوی گفته: هم سؤال از علم خیزد هم جواب. مسئله یک سؤال عالمانه است که از معلومات سابق حاصل می‌شود و با معلومات لاحق می‌توانیم به آن پاسخ دهیم.

به مسئله رسیدن، نیازمند دقت در اطلاعات قبلی است. اگر شرایط عادی باشد و همواره سؤالاتی در ذهن بیایند و با مطالعه و یادگیری رفع شوند ما دچار مسئله و مشکل نمی‌شویم. مسئله به یک دردسر و ناهماهنگی بین معلومات و یک مجهول شبیه است و از یک ناهماهنگی در معلومات و از یک حالت نیاز و در مراتب بالاتر از یک درگیری و شوک ذهنی خبر می‌دهد. فرض کنید استادان ما این مهارت و هنر را نداشته باشند که با توجه دادن دانش‌پژوهان به معلومات قبلی در آنها چالش ایجاد کنند، دانش‌پژوهان ما بی‌مسئله خواهند بود. بی‌مسئله‌گی بی‌دردی است. استاد اگر مطالب را مانند هلوی بی‌هسته و پوست‌کنده، در اختیار دانش‌پژوهان قرار دهد، ما با یک دسته دانش‌پژوه غیرفکور و غیرسئول و متکلی برای به چنگ آوردن مسئله مواجه خواهیم شد.

مسئله عبارت است از یک چالش ذهنی که ناشی از معلومات قبلی شخص است. گاهی با تأمل در چند معلوم مرتبط به هم یک مجهول یا سؤالی در ذهن به وجود می‌آید و با اطلاعات رایج و متداول نمی‌توان به آن پاسخ داد. این حالت، همان مسئله داشتن است. جواب مسئله، بالفعل روشن و آماده نیست ولی منابعی وجود دارند که بتوانیم با طی کردن فرایند پژوهشی جواب آن را کشف یا ایجاد کنیم. توجه داشته باشید که بسیاری از سوالات ما در واقع یک سؤال پژوهشی نیست و منشأ یک تحقیق نمی‌تواند باشد، بلکه یک سؤال آموزشی و شخصی است و بعد از مطالعه جوابهای موجود و آماده در منابع و با طی کردن فرایند یادگیری و آموزش، رفع می‌شود. مسئله علمی باید در تاریخ همان علم مربوط، مسئله باشد نه فقط برای من. بنابر این، یک وظیفه مهم

استاد این است که به دانش پژوه بفهماند که اطلاعات قبلی او ناقص است و باید درصدد رفع نواقص و خلأ و حل مسئله برآید؛ یعنی ابتدا باید فکر دانش پژوه را تحریک کند. اگر فکر تحریک شود لازمه اش تحرک و جنب و جوش دانش پژوه است. نتیجه تحرک، یکی از دو حالت است: یا تعلّم است یا تحيّر؛ دومی دانش پژوه را به پژوهش می کشاند و یک حالت مبارکی است

سؤال آموزشی: سؤال آموزشی یک مجهولی است که جواب آنها به طور مستقیم در منابع آمده است و ما هنوز وقت نداشتیم آنها را بخوانیم. این نوع سؤال به پژوهش نیاز ندارد و با خواندن آن منبع برطرف می شود.

سؤال پژوهشی: سؤالی است که جواب آن در منابع به صورت مستقیم نیامده است و به فرایند پژوهشی نیازمند است. عنوان: کوتاه ترین مجموعه هایی از کلمات است که به مسئله ما اشاره می کند. عنوان همیشه مرکب غیرتام است و نباید پرسشی بیان شود. اگر یک عنوان، درست باشد، مقصود محقق بسیار سریع در ذهن خواننده تداعی می شود.

کلیدواژه: به تعدادی از کلمات که منعکس کننده مهمترین مباحث ما در تحقیق هستند و دیگران با جست و جوی دیجیتال به کمک آنها به تحقیق ما دست پیدا می کنند کلیدواژه گفته می شود.

تتبع موضوع محور: هر گاه یک موضوع عام بگیریم و سعی کنیم ابعاد متعدد آن را با توجه به مقولات متعدد بررسی کنیم، تتبع موضوع محور انجام دادیم. در این نوع تحقیقات، سؤال اصلی ما بیش از یکی است تحقیق مسئله محور: هر گاه مشخصاً بر یک دغدغه علمی مشخص تمرکز کنیم و صدد پاسخ به آن در قالب یک سؤال اصلی برآییم، تحقیق ما مسئله محور است.

طراحی پژوهشی

طرح اجمالی: اطلاعات اندکی است که در مرحله پیشنهاد موضوع تحقیق انجام می‌شود و محقق بر اساس اولویتهای خود دو یا چند موضوع را با یک مقدار تبیین مسئله که در ذیل هر کدام می‌نویسید به بخش مدارج علمی یا شورای تحصیلات تکمیلی ارائه می‌دهد.

طرح تفصیلی

در طرح تفصیلی گزینه‌های مختلفی وجود دارد که در مورد آنها توضیحاتی داده خواهد شد. مانند:

۱. تبیین مسئله:

اولین مرحله از طراحی تحقیق، بیان مسئله است. ضرورت بیان مسئله:

۱. اگر بیان مسئله دقیق نباشد، فضا برای خود نویسنده هم مبهم می‌شود. اگر مسئله برای شخص تبیین نشود، نخواهد دانست که چگونه پژوهش را انجام دهد.

۲. دقیق نبودن بیان مسئله موجب می‌شود در طراحی سوالات فرعی دچار مشکل شوید. در صورتی که سوالات فرعی، دقیق طراحی نشود، قادر نخواهید بود فهرست مطالب خود را تنظیم کنید. اگر فهرست مطالب خود را قبل از شروع فیش‌برداری آماده نکنید، از کجا خواهید دانست که چه مطالبی را برای پژوهش خود جمع‌آوری کنید.

۳. با توجه به اینکه جایگاه بیان مسئله در پاراگراف اول مقدمه است، داشتن مقدمه خوب، باید بیان مسئله دقیقی بنویسید. علاوه بر اینکه در ابتدای چکیده و نتیجه‌گیری نیز باید اشاره‌ای به طرح بحث داشته باشید و خلاصه بیان مسئله را بنویسید.

۴. در فرم ارزیابی مقالات در نشریات، همایش‌ها و جشنواره‌ها، غالباً بخشی از امتیازات مقاله، به تبیین دقیق مسئله اختصاص داده می‌شود. برای نمونه، در فرم ارزیابی اجمالی جشنواره علامه حلی، ۱۰ امتیاز، و در فرم ارزیابی تفصیلی، ۶ امتیاز برای تبیین دقیق مسئله گذاشته شده است.

اما شیوه نوشتن بیان مسئله؛ بیان مسئله یعنی طرح بحث؛ یعنی تبیین کاری که قرار است در پژوهش انجام دهید. نکته مهم در نوشتن بیان مسئله این است که شما باید تمام زوایای مسئله را اشاره کنید و چیزی از آن زوایا را جا نگذارید. به همین جهت من بیان مسئله را اینگونه تعریف می‌کنم: «شرح عنوان و اشاره به مباحث مقاله». یعنی شما باید در ضمن تشریح عنوان تحقیق از طریق شرح قیود آن، به مباحثی که قرار است در مقاله بیاورید اشاره کنید.

بهترین شیوه برای نوشتن بیان مسئله، تشریح و ارتباط بین قیود عنوان پیشنهادی است؛ یعنی شما باید ببینید عنوان شما چند تا قید دارد، سپس این قیود را شرح دهید و آنها را با هم مرتبط کنید. برای تشریح قیود از کلی به جزئی بروید و در انتها اشاره‌ای به قید محدودکننده داشته باشید. در انتهای بیان مسئله حتما مطرح کنید که در پژوهش چه کاری را انجام خواهید داد.

۲. ضرورت تحقیق:

دومین مرحله از طراحی تحقیق، تبیین ضرورت تحقیق است. نوشتن ضرورت تحقیق واقعا ضروری است؛ چون اگر در اثناء پژوهش کسی از شما سوال کند: «این کار را که انجام می‌دهی، آخرش که چی؟» ممکن است انگیزه خود را از دست بدهید و پژوهش را، هر چه قدر هم که اهمیت داشته باشد، نیمه‌کاره رها کنید. وقتی از اول کار بدانید که تحقیق شما چه ضرورتی دارد و برای چه این پژوهش را انجام می‌دهید، جواب کوبنده‌ای به آن سوال انگیزه‌کش خواهید داد.

جایگاه ضرورت در ساختار مقاله، در بخش دوم مقدمه و چکیده است یعنی در این دو بخش، پس از بیان مسئله، باید به ضرورت پژوهش اشاره شود؛ در مقدمه به اندازه یک پاراگراف و در چکیده به اندازه سه یا چهار سطر، این مسئله، لزوم نوشتن ضرورت را دو چندان می‌کند.

نوشتن ضرورت مسئله شیوه و روش خاصی ندارد، فقط اینکه شما ضرورت تحقیق را به گونه‌ای بنویسید که بتوانید مخاطب را قانع کنید پژوهش شما ارزش وقت گذاشتن دارد. برای نوشتن آن پیشنهاد می‌کنم به این سوال پاسخ دهید که «پژوهش شما چه فایده‌ای دارد؟» یا به این پرسش جواب دهید که «اگر پژوهش را انجام

ندهید چه پیامد منفی را به دنبال خواهد داشت؟» با پاسخ به یکی از این دو پرسش می‌توانید ضرورت پژوهش خود را بنویسید.

۳. پیشینه تحقیق

تعریف پیشینه

پیشینه پژوهش عبارت است از بررسی تحلیلی آثار صاحب نظران و پژوهش‌گران در یک موضوع

خاص

بررسی پیشینه تحقیق، مطالعه گذشته آن است و نگاهی است به آنچه دیگران در زمینه این تحقیق یا موضوعات مشابه انجام داده‌اند. در بررسی پیشینه، محقق می‌خواهد بداند دیگران در این باره چه کرده‌اند، تا کجا پیش رفته‌اند و چگونه کار کرده‌اند، تا او نیز کار خود را در راستا و ادامه تلاش‌های پیشین قرار دهد و در ضمن از روش‌ها و نتایج آن تلاش‌ها در حل مسئله خود استفاده کند. اگر دیگران مسئله‌ای را که محقق در صدد حل آن است پیش از او به بهترین شکل ممکن حل کرده باشند، پرداختن به چنین تحقیقی کار بیهوده و لغوی خواهد بود. اما اگر آن مسئله هنوز حل نشده یا روش قابل قبولی نداشته‌است، می‌تواند برای حل آن با روش مقبول، دست به کار شود.

اقسام پیشینه

۱. پیشینه پیدایی موضوع یا مسئله

در سابقه‌شناسی یا پیشینه مسئله، به قدمت سن و سال پیدایش مسئله توجه می‌شود. باید فهمید که خاستگاه آن کجا و تطورات، تحولات و وضعیت فعلی آن چگونه است. اگر در طول تاریخ علم، مسئله شما چاق و لاغر شده و حالت خاصی یافته است آن را توضیح دهید، تا روشن شود که مسئله خود را درست شناخته‌اید. به این گونه پیشینه در زبان عربی سابقه المسئله می‌گویند. (اسلام پور کریمی، ۱۳۹۴، ص ۱۲۷)

۲. پیشینه پژوهشی مسئله

پیشینه سابقه بحث به تحقیقات مدون و نامدونی اشاره دارد که درباره مسئله مورد نظر ما انجام شده و نوشته شده است. در این مرحله مطالعه باید عمیق و انتقادی و گزینش‌گرایانه باشد. محقق باید منابع متعددی

را درباره سابقه تحقیق مطالع کند. فقط چند تا کتاب را نام نبرد. بلکه باید اشاره‌ای به محتوای آن نیز داشته باشد. محقق باید نشان دهد که منابع بسیار مرتبط را خوانده است. و با تأمل در محتوای آن و نواقصی که در آن دیده تحقیق خود را طراحی کرده است. برای این کار او باید وقت کافی بگذارد و دست کم منابع بسیار مهم و مشابهی را که درباره مسئله مطرح است را مطالعه و بررسی کند. البته، قبل از هر چیز باید مسئله خود را بیابد یعنی نوشتن پیشینه موضوع به جای مسئله، روش درستی نیست. (همان، ص ۱۲۷)

انواع پیشینه پژوهشی:

الف: پیشینه عام

تحقیقاتی که به برخی از مؤلفه‌های موضوع تحقیق مورد نظر و تنها به بخشی از آنها پرداخته‌اند.

ب. پیشینه خاص

تحقیقاتی که دقیقاً به بررسی همان موضوع تحقیق مورد نظر و با همان عنوان پرداخته‌اند. (جزوه مقاله نویسی حوزه علمیه خواهران)

اهداف پیشینه:

- شناسایی آثار مطرح، نویسندگان و پژوهش‌گران معتبر و کلیدی در موضوع مورد نظر؛
- شناسایی نظریه‌ها، فرضیه‌ها و مباحث عمده در زمینه موضوع مورد پژوهش به عبارت دیگر، پژوهشگر باید به‌طور فشرده نشان دهد که تحولات نظری و کاربردی در حوزه یا موضوع مورد توجه وی چیست و تا کجا پیش رفته است؛
- نشان دادن اینکه پژوهشگر تا حد ممکن همه آثار و پژوهش‌های مرتبط را مورد توجه و بررسی قرار داده است؛
- اطمینان از اینکه کار وی تکراری نیست و تفاوت‌هایی در یک یا چند زمینه نسبت به سایر آثار مشابه دارد
- تأکید بر اینکه کار پژوهشگر با توجه به یافته‌های سایر پژوهش‌ها انجام می‌گیرد و یافته‌های جدیدتری از آن انتظار می‌رود؛

- شناسایی متغیرهای گوناگونی که در انجام پژوهش و سنجش کمی یا کیفی نقش دارند

- نشان دادن اینکه پژوهش‌های دیگر از چه روش‌ها و چه ابزارهایی برای گردآوری و تحلیل کمی و کیفی اطلاعات استفاده کرده‌اند و تا چه میزان آن روش‌ها و ابزارها معتبر بوده و نقش آن‌ها در پژوهش وی چیست

یکی از هدف‌های عمده پیشینه پژوهش آن است که مشخص کند پژوهش در دست انجام، به لحاظ پشتیبانی و یا مقایسه، چه ارتباطی با پژوهش‌های پیشین دارد. بدیهی است هر پژوهشی باید با توجه به پژوهش‌های پیشین طراحی و اجرا شود. این امر اهمیت زیادی در شناسایی زمینه‌ها و به اصطلاح، نقاط خالی پژوهش و همچنین در شناسایی روش‌ها و ابزارهای به کارگرفته شده، و به ویژه در مشخص کردن یافته‌ها و نتایج عمده دارد. در مجموع، باید ارتباط میان پژوهش در دست انجام با سایر پژوهش‌های مرتبط را به شکل عینی و عملی، نه تنها در بخش پیشینه پژوهش مشخص و تحلیل شود، بلکه لازم است در سرتاسر پژوهش برقرار کرد.

مراحل پیشینه

محقق برای بررسی پیشینه باید مراحل زیر را طی کند: (حافظ نیا، ۱۳۸۲).

۱. شناخت نسبی از مسئله تحقیق و کلید واژه‌های آن به دست آورد. برای شناختن مسئله ابتدا باید یک یا دو جمله در تشریح آن نوشت و سپس برای وضوح بیشتر آن، به متون درسی و دائرةالمعارف‌ها مراجعه کرد. (نادری و سیف نراقی، ۱۳۷۰). در چنین منابعی سعی بر آن است که نظریات و مفاهیم مربوط به آن‌ها به طور روشن و قابل فهم بیان شود. البته اگر محقق قبلاً مطالعه اکتشافی را انجام داده باشد، حد و حدود مسئله تحقیق و مفاهیم کلیدی آن برایش روشن شده و به راحتی می‌تواند گام دوم بررسی پیشینه را بردارد. منابع مناسبی را که به معرفی تحقیقات می‌پردازند، بیابد و بررسی کند. گام‌های دوم و سوم را می‌توان اصلی‌ترین مراحل در مطالعه پیشینه دانست. در گام دوم با استفاده از کلید واژه‌ها و درکی که از مسئله فراهم شده، باید به دنبال منابعی گشت که شامل اطلاعات لازم در باره تحقیقات مربوط به مسئله تحقیق و موضوعات مشابه هستند. یافتن این منابع از راه‌ها و پایگاه‌های زیر ممکن است

چگونگی اخذ پیشینه مقالات علوم انسانی:

جستجوی کلیدواژه‌ها و موضوعات در یکی از مرورگرهای اینترنتی

در سایت نورمگز

در سایت تبیان

در سایت حوزه نت

سایت دانشگاه ها و مراکز علمی حوزوی

ایران داک برای پایان نامه ها

تهیه فیش از منابع

هنگام جمع‌آوری منابع، باید برای خود از هر کدام از منابع یک شناسنامه داشته باشید. در این فیش‌ها که در واقع تهیه پیشینه هستند باید یک سری از اطلاعاتی از منبع ارائه داد.

این اطلاعات عبارتند از: ۱. نام نویسنده؛ ۲. نام اثر؛ ۳. گزارشی از محتوای آن؛ ۴. نتیجه آن اثر که مرتبط با مسئله باشد؛ ۵. مشخصات منبع

نمونه‌ای از آن:

مصطفی علیمردی در مقاله «حوزه‌های علمیه و فضای مجازی» به اهداف و فعالیت‌های حوزه در فضای مجازی می‌پردازد و زمینه‌های استفاده از فضای مجازی در حوزه را تبیین می‌کند. او در ادامه، کاربرد فضای مجازی در بهبود و رونق فعالیت‌های حوزه علمیه را تبیین می‌نماید.

این اثر در زمینه‌های استفاده از فضای مجازی برای رشد علمی طلاب به این موارد اشاره می‌کند: استفاده از کتابخانه مجازی، آموزش مجازی و اتاق‌های گفتگو

علیمردی، مصطفی، «حوزه‌های علمیه و فضای مجازی»، فصلنامه ره‌آورد نور، شماره ۵۶، ۱۳۹۵

۴. اهداف تحقیق

در این قسمت محقق عناوین تحقیق را تعیین می‌کند. به طوری که مسیر و جهت تحقیق مشخص می‌شود. هدف کلی را به هدف‌های جزئی تبدیل نموده، و مبدأ و مقصد تحقیق را معین می‌کند.

۵. فرضیه تحقیق

تعریف فرضیه:

یک حدس علمی است که درست بودن یا غلط بودن آن پس از انجام پژوهش و جمع آوری اطلاعات یا داده ها و تجزیه و تحلیل آنها معلوم می شود.

نحوه نوشتن فرضیه:

باید با اطلاعات به دست آمده از مطالعه پیشینه و مطالبی که در فیش های پیشینه جمع آوری شده به سؤال اصلی خود پاسخ احتمالی داد.

۶. طراحی سوال اصلی:

طراحی سؤال اصلی در غالب موارد بسیار ساده است، یعنی شما باید عنوان پیشنهادی خود را از حالت مصدری، به حالت پرسشی تغییر دهید. برخی سؤال می کنند با توجه به اینکه سؤال اصلی همان عنوان تحقیق است. اما به صورت پرسشی است، با وجود عنوان تحقیق، دیگر به طراحی سؤال اصلی چه نیازی است؟ در پاسخ می گویم یک قانون بسیار مهم در پژوهش وجود دارد که «در پژوهش، تنها و تنها مطالبی در فیش نویسی جمع آوری می شوند که دخالت مستقیم در پاسخ به سؤال اصلی داشته باشند». پس باید سؤال اصلی طراحی شود تا بتوان برای پاسخ به آن، مطالب مورد نیاز را جمع آوری کرد. علاوه بر اینکه ذهن انسان وقتی با سؤال روبه رو می شود تمرکزش روی مسئله بیشتر می شود به همین جهت، جمع آوری مطالب هدفمندتر و منسجم تر خواهد شد. یک بار می توانید این امر را امتحان کنید، سعی کنید در مورد یک بحث، یک صفحه مطلب بنویسید، سپس در مورد همان بحث به یک سؤال پاسخ دهید. می بینید که مورد دوم بسیار ساده تر است.

نکته دیگر در مورد ضرورت سؤال اصلی این است که در مورد طراحی سؤالات فرعی می گویند که سؤالات فرعی خرد شده سؤال اصلی است. پس باید سؤال اصلی طراحی شود تا بتوان آن را خرد کرده، به سؤالات فرعی تبدیل کرد. نکته بسیار مهم در طراحی سؤال اصلی، و همچنین سؤالات فرعی، این است که سؤال باید از «چیستی، چرایی و چگونگی» باشد. بنابر این از طراحی سؤال به گونه ای که با یک کلمه پاسخ داده

شود اجتناب کرد. مثلاً «آیا قیمت‌گذاری در بازار اسلامی برای حاکم جایز است یا خیر؟» سؤال صحیحی نیست، بلکه مثلاً باید گفت «در چه صورتی حاکم اسلامی در قیمت‌گذاری بازار ورود پیدا می‌کند؟». گفتیم که طراحی سؤال اصلی در غالب موارد بسیار ساده است. تنها آسیب این بخش، کلیشه‌ای شدن سؤال است. مثلاً برای عنوان «بررسی علل کم شدن فرزندآوری در زنان ایرانی».

۷. طراحی سوالات فرعی:

قبل از تبیین شیوه طراحی سوالات فرعی، لازم است متذکر شوم که برای طراحی سوالات فرعی تسلط بر روی محتوا امری ضروری است. به همین جهت غالب اساتید روش تحقیق نمی‌توانند در طراحی سوالات فرعی به شما کمکی کنند. بلکه باید از اساتید راهنما یا متخصصین علم کمک بگیرید و یا اینکه پیرامون آن بسیار مطالعه کنید. زیرا سوالات فرعی، مسیر رسیدن به نتیجه را مشخص می‌کنند و برای اینکه بدانید از چه مسیری باید به نتیجه برسید، یا باید از اساتید راهنما کمک بگیرید و یا اینکه قبل از انجام پژوهش، و قبل از طراحی تحقیق، پیرامون موضوع تحقیق خود مطالعه کافی داشته باشید. به همین جهت است که می‌گویند: «بهترین طرح تحقیق آن است که حداقل سه ماه پیرامون آن موضوع مطالعه شده باشد و سپس طرحنامه تحقیق تکمیل گردد». شیوه طراحی سوالات فرعی را در قالب چند نکته تبیین می‌کنم.

چند نکته:

به دو روش می‌توان سوالات فرعی را طراحی کرد. انتخاب روش طراحی سوالات فرعی بستگی به نوع سؤال اصلی دارد؛ توضیح اینکه:

الف. هر گاه سؤال اصلی را بتوان به دو یا سه بخش تقسیم کرد، طراحی سؤال فرعی راحت می‌شود. برای نمونه، در سؤال اصلی «گناه چه آثار دنیوی و اخروی در پی دارد؟» سوالات فرعی را می‌توان بدینگونه طراحی کرد: «۱ گناه چه آثار دنیوی در پی دارد؟ ۲ گناه چه آثار اخروی در پی دارد؟» یا برای سؤال اصلی «گستره، شرایط و موانع رزق طالبان علم چیست؟» می‌توان این سوالات فرعی را قرار داد: «۱ گستره رزق طالبان علم چیست؟ ۲ رزق طالبان علم چه شرایطی دارد؟ ۳ چه موانعی پیش روی رزق طالبان علم وجود دارد؟»

ب. اما اگر نتوان سؤال اصلی را به چند بخش تقسیم کرد، مثل این مورد: «امام سجاد در دعای ۴۹ صحیفه سجادیه، جریان‌های انحرافی را چگونه آسیب‌شناسی کرده است؟» کار کمی مشکل می‌شود. در اینگونه موارد باید با مطالعه و کمک اساتید راهنما و متخصصین در علم، «آسیب‌ها» را به دست آورد و سپس هر یک از آسیب‌ها را تبدیل به سؤال فرعی کرد.

۸. فهرست مطالب:

بخش دیگری از طرح‌نامه که حتماً باید انجام شود، تنظیم فهرست مطالب است. اهمیت تنظیم فهرست مطالب از آن جهت است که مطالعات شما را نظم می‌بخشد، به این معنا که وقتی فهرست مطالب شما تنظیم باشد، خواهید دانست که برای فیش‌برداری، دنبال چه مطالبی بروید که بتوانید در زیر عنوان‌های تنظیم شده قرار دهید. این کار به شما کمک می‌کند که وقت خود را برای مطالعه مطالبی که ارتباطی به موضوع شما ندارند، تلف نکنید. تنظیم فهرست مطالب کار ساده‌ای است. زیرا همانگونه که در بخش طراحی سؤالات فرعی گفتیم، نام دیگر سؤالات فرعی، سؤالات فصل‌ساز است. به همین جهت اگر شما سؤالات فرعی خود را به درستی طراحی کرده باشید، برای تنظیم فهرست مطالب دچار مشکل نخواهید شد. به این شکل که سؤالات فرعی خود را از حالت پرسشی به حالت مصدری در آورده و آن را در طرح‌نامه خود قرار می‌دهید.

تفاوت دیگر سؤالات فرعی با فهرست مطالب، مفصل بودن فهرست مطالب نسبت به سؤالات فرعی است. در فهرست مطالب، باید علاوه بر عناوین اصلی بدنه مقاله، در صورت امکان به زیرعنوان‌های مقاله نیز اشاره داشته باشید. حتی پیشنهاد می‌کنم برای سهولت در پژوهش، فکر مرکزی‌های پاراگراف‌های خود را نیز در فهرست مطالب ذکر کنید. مراد از فکر مرکزی پاراگراف، موضوعی است که قرار است در پاراگراف به شرح آن پردازید.

برای نمونه در موضوع تحقیق «چگونگی مواجهه امام صادق (علیه السلام) با فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی» دو سؤال فرعی مطرح می‌شود: «۱) مواجهه دفعی امام صادق (علیه السلام) با فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی چگونه بوده است؟ ۲) برخورد هدایتی امام صادق (علیه السلام) با فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی چگونه بوده است؟» بنابر آنچه که توضیح دادیم، مقاله فوق دارای دو عنوان است؛ یعنی «برخورد دفعی امام صادق (علیه

السلام)) و «برخورد هدایتی امام صادق (علیه السلام)» اما در هنگام تنظیم فهرست مطالب اینگونه می‌نویسیم .
(t = عنوان، و P = پاراگراف)

T • مقدمه

T • فرقه‌های و جریان‌های انحرافی در عصر امام صادق (علیه السلام)

P اشاعره

P معتزله

P غلات

P اسماعیلیه

P زنادقه

P خوارج

P مرجئه

P عثمانیه

P قدریه

P ناصبی‌ها

P زیدیه

T • برخورد هدایتی و جذب مخالفان

P مقدمه

۹. فهرست منابع

شاید شنیده باشید: «طرح‌نامه‌ای به معنای واقعی طرح‌نامه است که پس از سه ماه مطالعه تهیه شود». مطالعات مقدماتی بر اساس کتاب‌های مشخصی که مرتبط با موضوع تحقیق شما هستند انجام می‌شوند. در بخش فهرست منابع، مشخصات عمومی و نشر کتاب‌هایی را که در طول مسیر مطالعات مقدماتی خود به آنها مراجعه، و مطالعه کرده‌اید، باید در طرح‌نامه بیاورید. مزیت نام بردن کتاب‌ها در طرح‌نامه این است که وقتی طرح‌نامه را به معاونت پژوهش مدرسه خود مربوط تحویل می‌دهید، معاون پژوهش متوجه خواهد شد که شما طرح‌نامه را با مطالعه و اطلاع کافی تکمیل کرده‌اید و نسبت به موضوع تحقیق خود اشراف دارید. برای اینکه در این بخش از طرح‌نامه نیز کار ساده‌ای در پیش داشته باشید، مشخصات عمومی و نشر هر کتابی را که مطالعه می‌کنید، در یک برگه جداگانه یادداشت کنید تا هنگام تنظیم طرح‌نامه، آن مشخصات را به بخش انتهایی طرح‌نامه منتقل کنید. شیوه نوشتن مشخصات کتاب بدین شکل است.

از آنجا که شایع‌ترین منابعی که از آنها استفاده می‌کنیم، کتاب، مقاله و صفحات اینترنتی است، شیوه معمول در فهرست‌نویسی این سه منبع را برایتان شرح می‌دهم.

الف. کتاب

در فهرست‌نویسی کتاب، برای نمونه، اینگونه بنویسید:

جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاه، تحقیق و تنظیم محمد حسین فلاح‌زاده و دیگران، تک جلدی، قم، اسراء، چاپ صد و چهاردهم، ۱۳۹۲ ش.

در مورد درج مشخصات کتاب در فهرست منابع چند نکته را باید تذکر بدهم

اگر عناصر مشخصات نشر کتاب مشخص نباشد از این الفاظ استفاده می‌شود:

الف. به جای محل نشر: «بی‌جا»

ب. به جای ناشر: «بی‌نا»

ج. به جای سال انتشار: «بی‌تا»

چنانچه کتابی فاقد نام نویسنده باشد، آن منبع، با نام کتاب آغاز می‌گردد

در هنگام نوشتن نام نویسنده از هیچ‌گونه لقبی استفاده نمی‌شود به همین جهت مثلاً نمی‌توانید بنویسید: آیت الله العظمی مکارم شیرازی، دکتر شریعتی، و یا ...؛ بلکه باید بنویسید: مکارم شیرازی، ناصر و همچنین شریعتی، علی. البته چنانچه نویسنده‌ای با نام خاصی معروف شده باشد، ذکر آن نام اشکالی ندارد؛ مانند لقب علامه، شهید و امام که برای علامه حلی، شهید ثانی و حضرت امام خمینی (ره) به کار برده می‌شود.

چنانچه کتابی دارای بیش از یک نویسنده بود، نام نویسنده اول را نوشته، به جای سایر نویسندگان از واژه «و دیگران» استفاده می‌شود.

ب. مقاله

در شیوه نوشتن مشخصات یک مقاله اختلاف چندانی وجود ندارد. معمولاً مشخصات مقاله به شکل زیر نوشته می‌شود:

نام خانوادگی، نام نویسنده، «عنوان مقاله»، نام مترجم، نام نشریه، دوره، شماره، تاریخ، صفحه شروع مقاله در نشریه و صفحه خاتمه

موسویان، سید عباس، «ضوابط قیمت‌گذاری از منظر فقه امامیه»، فصلنامه معرفت اقتصادی، سال اول، شماره ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۹، صص ۱۰۹-۱۳۶

ج. منابع اینترنتی

اگر مطلبی را که در اینترنت یافته‌اید، از کتاب یا مجله خاصی نقل شده باشد، مثلاً مقاله‌ای از نشریه «فصلنامه معرفت اقتصادی» یافته‌اید که در مانند سایت نورمگز (www.noormags.ir) نمایه شده است، شما باید با مراجعه به اصل منبع، آدرس منبع اصلی را به شکلی که بیان شد ارائه کنید. اما اگر مطالب مندرج در منبع اینترنتی، به وسیله مدیر یا صاحب سایت ایجاد شده باشد، بدین صورت آدرس دهید:

نام خانوادگی نویسنده مطلب، نام، «عنوان مطلب»، تاریخ درج مطلب، (تاریخ مراجعه به سایت)، آدرس سایت (URL)

برای نمونه:

جهانبین، اسماعیل، «چگونگی تدوین و نگارش فهرست منابع تحقیق»، ۲۳ مهر ۱۳۹۰، (تاریخ دسترسی: ۱۹ دی ۱۳۹۵) <http://mystudents.persianblog.ir>

منابع و مآخذ:

- اسلام پور کریمی، حسن، خودآموز مقدمات پژوهش، تهران، سمت، چاپ چهارم، ۱۳۹۴
- سرمد و دیگران، روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، نشر آگاه، ۱۳۷۶
- فاضل، محمدصادق، پژوهش تمرینی، بابل، انتشارات مشق، چاپ دوم، ۱۳۹۶.
- نادری و سیف نراقی، روش های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، تهران، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، ۱۳۷۰
- محمد رضا حافظ نیا، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، سمت، ۱۳۸۲
۵. <http://pajohesh.nashriyat.ir/node/94>. تاریخ دسترسی، بهمن ۱۳۹۸.
- تاریخ نگارش این جزوه: فروردین ۱۴۰۰.